

Dijital Çağın İlahiyatçıları

Eleştirel Düşünce ve Sosyal Medya Kullanımı

Salih AYDEMİR

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 2027

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISBN: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Eskiye

Yayın No | Publication Number: 450

Kitap Adı : Dijital Çağın İlahiyatçıları

Alt Başlık : Eleştirel Düşünce ve Sosyal Medya Kullanımı

Book Title : Theologians of the Digital Age

Subtitle : Critical Thinking and Social Media Use

ISBN : 978-625-8596-65-6

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258596656

Yazar | Author: Salih Aydemir | orcid.org/0000-0002-5844-3774

Kurum | Institution: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

ROR ID: ror.org/05mskc574

Editör | Editor: Rifat Atay | orcid.org/0000-0001-8715-3023

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 336 (xiv+322)

Yayın Tarihi | Publication Date: Ekim | October 2026

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: JNM - Yükseköğretim ve ileri eğitim | Higher & further education, tertiary education

BISAC: REL026000 - Din / Eğitim | Religion / Education

THEMA: JBCT1 - Medya çalışmaları: internet, dijital medya ve toplum | Media studies: internet, digital media and society

LC Classification: BP42 - İslam — Öğretim ve araştırma | Islam — Study and teaching, research

DEWEY: 297.071 - İslam — Eğitim, araştırma ve ilgili konular | Islam — Education, research and related topics

WoS Category: Eğitim ve Eğitim Araştırmaları | Education & Educational Research

WoS Citation Topics Meso: 6.11 - Eğitim ve Eğitim Araştırmaları | Education & Educational Research

WoS Citation Topics Micro: 6.11.2101 - Eleştirel Düşünme | Critical Thinking

Scopus Subject Areas: 3304 - Eğitim | Education

Atf Bilgisi | Cite as: Aydemir, Salih. *Dijital Çağın İlahiyatçıları: Eleştirel Düşünce ve Sosyal Medya Kullanımı*. FCR Yayın Ltd.-Eskiye, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Dijital Çağın İlahiyatçıları

Eleştirel Düşünce ve Sosyal Medya Kullanımı

Salih AYDEMİR

Ankara 2026

Yazar Hakkında | About the Author

Salih AYDEMİR

Kayseri/Başakpınar köyünde 1962 yılında doğdu. Eğitim Hayatını sırasıyla Başakpınar ilkökulu, Kayseri - Karaman İmam Hatip lisesi ve Anklara Üniveristesi İlahiyat Fakültesini tamamladı. Yüksek lisans ve Doktora eğitimini Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yaptı.

Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde araştırma görevlisi olarak başladığı akademik hayatını uzun yıllar Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde sürdürdü. 2018 yılında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde başladığı akademik görevini halen aynı üniversite bünyesinde sürdürmektedir.

Dini Kullanma, Terörün Sosyal Sebepleri, Şeyh Mürid ilişkisi ile belirlenen cemaat yapısı olarak Tarikat gibi kitaplarının yanı sıra, terör, küçük dini gruplar, Din ve Sanat, Göç gibi konularda yayınlanmış bir çok makalesi ve bilimsel toplantılarda sunulmuş bildirileri bulunmaktadır.

He was born in 1962 in Başakpınar village, Kayseri. He completed his primary education at Başakpınar Primary School, followed by his secondary education at Kayseri-Karaman Imam Hatip High School. He then graduated from the Faculty of Theology at Ankara University. He completed his master's and doctoral studies at the Institute of Social Sciences at Ankara University.

He began his academic career as a research assistant at the Faculty of Theology at Gaziantep University and continued his academic work for many years at the Faculty of Theology at Harran University. In 2018, he joined the Faculty of Theology at Ankara Hacı Bayram Veli University, where he continues his academic career to this day.

In addition to his books, including Dini Kullanma (The Use of Religion), Terörün Sosyal Sebepleri (The Social Causes of Terrorism), and Tarikat: Şeyh-Mürid İlişkisi ile Belirlenen Cemaat Yapısı (The Sufi Order as a Communal Structure Defined by the Sheikh-Disciple Relationship), he has published numerous articles and presented papers at academic conferences on topics such as terrorism, small religious groups, religion and art, and migration.

Kitap Hakkında

Dijital Çağın İlahiyatçıları

Eleştirel Düşünce ve Sosyal Medya Kullanımı

Bu çalışma, dijitalleşmenin dinî bilgi üretimi, dolaşımı ve tüketimi üzerindeki etkilerini ilahiyat öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve eleştirel düşünme eğilimleri çerçevesinde incelemektedir. Araştırmanın kuramsal bölümünde eleştirel düşünmenin tarihsel ve kavramsal gelişimi; Sokrates, Platon ve Aristoteles'ten Dewey, Ennis, Facione, Paul ve Elder ile Halpern'e uzanan bir çizgide ele alınmakta; ayrıca İslam düşünce geleneğindeki akıl yürütme, delil, istidlâl, kıyas, içtihat ve bilgi doğrulama pratikleriyle karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmektedir. Ampirik bölüm, nicel araştırma yaklaşımına dayalı ilişkisel tarama modelinde ve kesitsel-betimsel desende yürütülmüştür. Türkiye'de farklı ilahiyat fakültelerinde öğrenim gören 480 lisans öğrencisinden çevrim içi anket yoluyla veri toplanmış; eleştirel düşünme eğilimlerinin ölçümünde Marmara Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği kullanılmıştır. Veriler betimleyici istatistikler, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi, Pearson korelasyonu ve çoklu doğrusal regresyon ile analiz edilmiştir. Bulgular, öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin genel olarak yüksek düzeyde olduğunu; sosyal medyayı özellikle bilgi edinme, haber takibi, iletişim, eğitim ve mesleki gelişim amacıyla kullandıklarını göstermektedir. Eleştirel düşünme düzeyi yükseldikçe bilgi edinme, eğitim ve dinî-ahlaki içerik takibi amaçlı kullanımın arttığı; paylaşım kararlarında doğruluk, mahremiyet ve toplumsal-ahlaki uygunluğa verilen önemin güçlendiği görülmüştür. Cinsiyet değişkinde kadın öğrenciler lehine anlamlı farklılıklar saptanırken, sınıf düzeyinin toplam eleştirel düşünme puanında belirleyici olmadığı belirlenmiştir. Araştırma ayrıca öğrencilerin pasif veya yarı pasif bir profil sergilediğini; Instagram ve WhatsApp kullanımının öne çıktığını, popülerlik ve etkileşim arayışının ise paylaşım kararlarında görece düşük önceliğe sahip olduğunu göstermektedir. Çalışma, ilahiyat eğitiminin eleştirel düşünme, medya okuryazarlığı, dijital etik ve güvenilir dinî bilgi üretimiyle bütünleşmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Düşünme; Sosyal Medya; İlahiyat Öğrencileri; Dijital Din; Medya Okuryazarlığı

About the Book

Theologians of the Digital Age Critical Thinking and Social Media Use

This study examines the effects of digitalization on the production, circulation, and consumption of religious knowledge through the social media practices and critical thinking dispositions of theology students. The theoretical section traces the historical and conceptual development of critical thinking from Socrates, Plato, and Aristotle to Dewey, Ennis, Facione, Paul and Elder, and Halpern, while also comparing these approaches with traditions of reasoning, evidence, inference, analogy, *ijtihad*, and verification in Islamic thought. The empirical section adopts a quantitative, correlational survey design with a cross-sectional and descriptive framework. Data were collected through an online questionnaire from 480 undergraduate students enrolled in theology faculties at different universities in Türkiye. Critical thinking dispositions were measured using the Marmara Critical Thinking Dispositions Scale. The data were analyzed through descriptive statistics, independent-samples t-tests, one-way ANOVA, Pearson correlation, and multiple linear regression. Findings indicate that students generally display high levels of critical thinking disposition and use social media primarily for obtaining information, following news, communication, education, and professional development. Higher critical thinking scores are associated with greater use of social media for information seeking, educational purposes, and following religious-moral content, as well as stronger concern for accuracy, privacy, and social-moral appropriateness in sharing practices. Significant gender differences were found in favor of female students, whereas class level did not produce a significant difference in overall critical thinking scores. The study concludes that theology education in the digital age should integrate critical thinking, media literacy, digital ethics, and the responsible production and evaluation of reliable religious knowledge.

Keywords: Critical Thinking; Social Media; Theology Students; Digital Religion; Media Literacy

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
İLAHİYAT ALANINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNMENİN KURAMSAL TEMELLERİ	5
Eleştirel Düşünmenin Mahiyeti ve Bilimsel Bilgi Üretimindeki Yeri	5
Eleştirel Düşünmenin Tarihsel Gelişimi: Antik Yunan'dan Günümüze	6
John Dewey ve Yansıtıcı Düşünme Yaklaşımı	11
Robert H. Ennis'in Eleştirel Düşünme Yaklaşımı	15
Eleştirel Düşünmenin Çağdaş Kuramsal Çerçevesi	19
Peter A. Facione ve Delphi Raporu	19
Eleştirel Düşünme Eğilimleri	22
Richard Paul ve Linda Elder'in Eleştirel Düşünme Modeli	23
Diane F. Halpern'in Eleştirel Düşünme Modeli (Psikolojik Yaklaşım)	27
Eleştirel Düşünme Kuramlarının Karşılaştırmalı Analizi ve İlahiyat Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi	31
İslam Düşünce Geleneğinde Eleştirel Düşünmenin Epistemolojik Temelleri	33
İslam Düşüncesinde Akıl	35
İçtihat ve Eleştirel Muhakeme	38
Rey ve Eleştirel Düşünme İlişkisi	41
Kıyas ve Eleştirel Düşünme İlişkisi	43
Usûl Geleneği ve Eleştirel Düşünme İlişkisi	45
İslam Düşünce Geleneğinde Eleştirel Düşüncenin Öncüleri	47
İKİNCİ BÖLÜM	
DİJİTAL ÇAĞ ve DİN: DÖNÜŞEN DİNÎ TECRÜBE, BİLGİ ve OTORİTE BİÇİMLERİ	63
Sosyal Medya ve Dinî Kimliğin Yeniden İnşası	65
Dijitalleşme: Bilgi, Toplum ve Düşünme Biçimlerinde Dönüşüm	66
Dijitalleşme, Din ve Eleştirel Düşünme	68

Ağ Toplumu: Dijital Çağda Bilgi, İletişim ve Dinî Tecrübenin Dönüşümü	69
Manuel Castells ve Ağ Toplumu Yaklaşımı: Dijital Çağda Bilgi, İletişim ve Toplumsal Dönüşüm	72
Castells'in Ağ Toplumu Kuramı	73
Ağ Toplumu (Network Society): Dijital Çağın Yeni Toplumsal Yapısı	76
Dijital Kültür: Dijital Çağda Anlam, Kimlik ve Bilgi Üretiminin Dönüşümü	80
Platform Toplumu: Dijital Çağda İletişim, Bilgi ve Otoritenin Yeniden Yapılanması	83
Algoritmalar: Dijital Çağda Bilginin Seçilmesi, Görünürlüğü ve Anlamlandırılması	87
Yankı Odaları (Echo Chambers): Dijital Ortamlarda Bilgi, İnanç ve Düşünsel Kapanma	91
Yankı Odaları ve İlahiyat Eğitimi	94
Filter Bubble (Filtre Balonu): Dijital Ortamlarda Kişiselleştirilmiş Bilgi ve Düşünsel Sınırlar	95
Yapay Zekâ ve Din: Dijital Çağda Dinî Bilgi, Otorite ve Anlamlandırmanın Dönüşümü	103
Dijital Dinî Otorite	106
Geleneksel Dinî Otoriteden Dijital Dinî Otoriteye Geçiş	107
Heidi Campbell ve Dijital Din Yaklaşımı: Dijital Çağda Dinî Pratiklerin, Kimliğin ve Otoritenin Dönüşümü	110
Dijital Din ve Çevrim İçi/Çevrim Dışı Din İlişkisi	111
Dijital Din ve İlahiyat Eğitimi	113
Sherry Turkle ve Dijital Kültür Eleştirisi: Teknoloji, Kimlik ve İnsan İlişkilerinin Dönüşümü	114
Danah Boyd ve Sosyal Ağlar Yaklaşımı: Dijital Kültürde Kimlik, Zeynep Tüfekçi ve Ağlaşmış Kamusal Alan: Dijital Çağda Sosyal Sosyal Medya: Yeni Bir Dinî İletişim Alanı	128
Dijital Dindarlık	131
Sosyal Medya Vaizleri	141
Dinî Influencerlar: Dijital Çağda Dinî Temsil, Görünürlük ve Otoritenin Yeniden İnşası	145
Dijital Fetva	150
YouTube Vaazları: Dijital Çağda Dinî Söylemin Görselleşmesi ve Otoritenin Yeniden Üretimi	155

Instagram Dinî İçerikleri	160
TikTok Vaizleri: Kısa Video Kültüründe Dinî Söylemin Dönüşümü ve Dijital Otoritenin Yeni Biçimleri	164
WhatsApp Dinî Grupları: Dijital Cemaatleşme, Dinî Bilgi Paylaşımı ve Otoritenin Dönüşümü	169
WhatsApp Dinî Grupları ve Dijital Cemaatleşme	171
Medya Okuryazarlığı: Dijital Çağda Bilgi, Eleştirel Düşünme ve Dinî İçeriklerin Değerlendirilmesi	174
Bilgi Okuryazarlığı ve Bilgi Okuryazarlığının Kavramsal Çerçevesi	184
Haber Doğrulama: Dijital Çağda Bilginin Güvenilirliği, Eleştirel Değerlendirme ve Dinî İçeriklerin Analizi	189
İslam Düşünce Geleneği Açısından Haber Doğrulama	192
Sahte Haber (Fake News)	198
Deepfake: Yapay Zekâ Çağında Gerçeklik Algısı, Dezenformasyon ve Eleştirel Bilgi Değerlendirme	204
Algoritmik Manipülasyon	209
Dijital Dinî Bilgi Ortamında Kimlik, Otorite ve Eleştirel Değerlendirme	214
İlahiyat Öğrencileri Açısından Dezenformasyon ve Sahte Dinî İçerikler	217
Sosyal Medya Kullanımı ve Eleştirel Düşünme	218
İslam Düşünce Geleneği Açısından Sosyal Medyada Bilgi Kullanımı	218
İlahiyat Eğitiminde Eleştirel Düşünmenin Kazandırdığı Yetkinlikler	221

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR ve DEĞERLENDİRMESİ	223
Çalışmanın Amacı ve Önemi	223
Yöntem	224
Model	224
Araştırmanın Evren ve Örneklemi	225
Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi	226
Katılımcıların Sosyal Medya Davranış Profilleri ve Paylaşım Dinamikleri	228
KATILIMCILARIN ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMİNİN BETİMSSEL PROFİLİ ve DEMOGRAFİK FARKLILAŞMALAR	243

SOSYAL MEDYA KULLANIM DAVRANIŞLARI ile ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	253
TARTIŞMA	287
Katılımcıların Sosyal Medya Davranış Profilleri ve Paylaşım Dinamikleri	287
Katılımcıların Eleştirel Düşünme Eğilimi Profilleri ve Demografik Örüntüleri	293
Sosyal Medya Kullanım Davranışları İle Eleştirel Düşünme Eğilimi Arasındaki İlişkiler	295
SONUÇ ve ÖNERİLER	303
KAYNAKLAR	309
DİZİN	315

ÖN SÖZ

İçinde bulunduğumuz dönem, yalnızca teknolojik gelişmelerin hız kazandığı bir çağ değil, aynı zamanda bilgiye ulaşma, bilgiyi üretme, paylaşma ve değerlendirme biçimlerinin köklü biçimde değiştiği bir dönüşüm dönemidir. İnternet ve özellikle sosyal medya platformları, bireylerin gündelik yaşamlarının ayrılmaz bir parçası hâline gelirken eğitimden iletişime, kültürden dinî yaşantıya kadar pek çok alanı yeniden şekillendirmektedir. Dinî bilginin üretimi ve dolaşımı da bu dönüşümden bağımsız değildir. Geleneksel bilgi kaynaklarının yanında sosyal medya içerikleri, çevrim içi topluluklar ve dijital platformlarda görünürlük kazanan yeni aktörler, günümüz insanının dinî bilgiyle kurduğu ilişkiyi önemli ölçüde etkilemektedir.

Bu değişim, özellikle ilahiyat eğitimi açısından üzerinde düşünülmesi gereken yeni sorumluluklar ortaya çıkarmaktadır. İlahiyat öğrencileri, yalnızca dijital dünyanın kullanıcıları değil; aynı zamanda geleceğin din görevlileri, din eğitimcileri, akademisyenleri ve dinî söylem üreticileridir. Dolayısıyla onların sosyal medyayı nasıl kullandıkları, hangi bilgi kaynaklarına yönelltikleri, karşılaştıkları dinî içerikleri nasıl değerlendirdikleri ve farklı görüşlerle karşılaştıklarında nasıl bir tutum geliştirdikleri, geleceğin dinî iletişim biçimlerini anlamak bakımından önem taşımaktadır.

Bu kitap, tam da bu düşünceden hareketle, geleceğin dini iletişim biçimlerini anlamak için hazırlanmıştır. “Dijital Çağın İlahiyatçıları: Eleştirel Düşünce ve Sosyal Medya Kullanımı” başlıklı çalışma, dijitalleşme ile ilahiyat eğitimi arasındaki ilişkiyi eleştirel düşünme perspektifinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada eleştirel düşünmenin kavramsal ve kuramsal temellerinden başlayarak Sokrates, Platon, Aristoteles, Gazzâlî ve İbn Rüşd gibi düşünce tarihinin önemli isimlerinin yaklaşımlarına; Dewey, Ennis, Facione, Paul ve

Elder, Halpern gibi çağdaş kuramcılarının görüşlerinden İslam düşünce geleneğinde bilgi, delil, muhakeme ve içtihat anlayışlarına kadar uzanan geniş bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece modern eleştirel düşünme yaklaşımları ile İslam ilim geleneğinin bilgiye yaklaşım biçimleri arasında doğrudan bir özdeşlik kurmak yerine, benzerlik ve farklılıkları dikkate alan analitik bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir.

Kitabın bir diğer önemli boyutunu ise ilahiyat öğrencilerinin sosyal medya kullanım pratikleri oluşturmaktadır. Sosyal medyanın yalnızca bir iletişim veya eğlence alanı olmadığı; aynı zamanda bilgi edinme, eğitim, mesleki gelişim, dinî ve ahlaki içeriklere ulaşma ve farklı görüşlerle karşılaşma ortamı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte dijital ortamların yanlış bilgi, dezenformasyon, bağlamından koparılmış dinî içerikler ve güvenilirliği tartışmalı kaynaklar gibi önemli riskler taşıdığı da açıktır. Bu nedenle dijital çağın ilahiyatçısının yalnızca bilgiye ulaşabilen değil, ulaştığı bilginin kaynağını, dayanağını, bağlamını ve güvenilirliğini sorgulayabilen bir birey olması gerekmektedir. Çalışmanın bulguları da eleştirel düşünme eğiliminin özellikle bilgi edinme, eğitim, mesleki gelişim ve değer temelli sosyal medya kullanımıyla anlamlı ilişkiler taşıdığını göstermektedir.

Bu kitabın ortaya çıkmasında çeşitli kişi ve kurumların katkıları ve destekleri bulunmaktadır. Anket sorularının öğrenciler tarafından cevaplanması sürecinde yardımlarını esirgemeyen farklı ilahiyat fakültelerinden değerli öğretim üyesi arkadaşlarıma; Çalışmanın hazırlanması sürecinde değerli katkıları ve destekleriyle yanımda olan fakülte sekreterimiz değerli dostum Abdul Gafur Kesimal'e ve Doç. Dr. Yasemin İpek hocama özellikle teşekkür etmek isterim. Her iki ismin de katkılarını ve desteklerini bu çalışmanın meydana gelme sürecinde önemli bir değer olarak gördüğümü ifade etmek isterim. Kendilerine muhabbetlerimi sunuyorum.

Sonuç olarak bu çalışmanın, dijitalleşmenin ilahiyat alanında meydana getirdiği değişimleri anlamaya, ilahiyat öğrencilerinin dijital dünyayla ilişkilerini değerlendirmeye ve ilahiyat eğitiminde eleştirel düşünmenin önemine kavramaya mütevazı bir katkı sunmasını temenni ediyorum. Dijital çağın hızla değişen bilgi ortamında, geleceğin ilahiyatçılarının yalnızca bilgiyi aktaran değil; bilgiyi sorgulayan, değerlendiren, farklı görüşleri anlamaya çalışan ve güvenilir bilgi üretme sorumluluğunu taşıyan bireyler olarak yetişmeleri büyük önem taşımaktadır.

Bu düşüncelerle kitabın, başta ilahiyat ve din bilimleri alanında çalışan akademisyenler ve öğrenciler olmak üzere dijitalleşme, din, eğitim ve eleştirel düşünme ilişkisine ilgi duyan tüm okuyucular için yararlı bir çalışma olmasını diliyorum.

Salih AYDEMİR

Eylül 2026